

SUMERI 1

Aleksi Sahala – Helsingin yliopisto, kevät 2024

ANEEL

CENTRE OF EXCELLENCE IN ANCIENT NEAR EASTERN EMPIRES
UNIVERSITY OF HELSINKI

HELSINGIN YLIOPISTO

KÄYTÄNNÖN ASIOITA

❖ Tavoitteet

- ❖ Sumerin peruskieliopin hallitseminen
- ❖ Nuolenpääkirjoituksen perusosaaminen
- ❖ Kyky kääntää helppoja tekstejä apuvälineitä käyttäen

❖ Suoritus

- ❖ Luennoille osallistuminen
- ❖ Kielioppi- ja käännöstehtävät
- ❖ Lopputehtävä

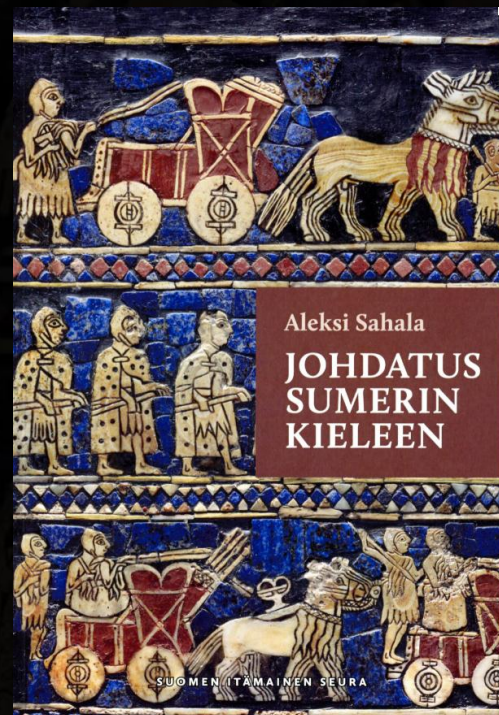
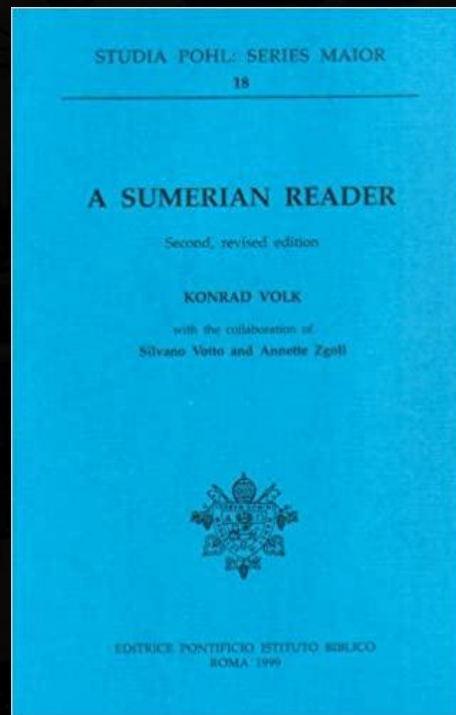
KURSSIN RAKENNE

- ❖ Sumerin kielen taustaa
- ❖ Nuolenpää- ja translitteraatiokäytännöt
- ❖ Peruskielioppi I
 - ❖ Nominien ja verbien perusteet
 - ❖ Syntaksin perusteet
 - ❖ Kuninkaalliset kirjoitukset
 - ❖ Välitentti / arvosteltava tehtävä
- ❖ Peruskielioppi II
 - ❖ Verbitaivutus (konjugaatioprefiksit, dimensionaalit, modukset ym.)
 - ❖ Infinitiivi- ja partisiippirakenteet
 - ❖ Vaikeampia tekstejä
 - ❖ Lopputentti / arvosteltava tehtävä

KIRJALLISUUTTA SUMERIN KIELESTÄ

- ❖ THOMSEN Marie-Louise (1984). *The Sumerian Language*. Akademisk Forlag.
- ❖ EDZARD, D. Otto (2003). *Sumerian Grammar*. Brill.
- ❖ FOXVOG, Daniel (2010). *Introduction to Sumerian grammar*. CreateSpace.
- ❖ JAGERSMA, Bram (2011). *A Descriptive grammar of Sumerian*. Leiden.
- ❖ ZÓLYOMI, Gábor (2016). *An Introduction to the Grammar of Sumerian*. Eötvös.
- ❖ SAHALA, Aleks (2017). *Johdatus sumerin kieleen*. Suomen Itämainen Seura.
- ❖ VOLK, Konrad (1999). *A Sumerian Reader*. Gregorian & Biblical Press.
- ❖ electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (ePSD)
 - <http://psd.museum.upenn.edu/>

KIRJALLISUUTTA SUMERIN KIELESTÄ

KIRJALLISUUTTA SUMERILAISISTA YLEISESTI

- ❖ KRAMER, Samuel Noah (1971). *The Sumerians: Their History, Culture, and Character*. Phoenix Books.
- ❖ SALONEN, Armas (1962). *Sumeri ja sen henkinen perintö*. Otava.
- ❖ CRAWFORD, Harriet (2004). *Sumer and the Sumerians*. Penguin.

MIKSI OPISKELLA SUMERIA?

- ❖ Vanhin dokumentoitu kieli muinaisegyptin ohella
- ❖ Typologia
- ❖ Paljon avoimia kysymyksiä
- ❖ Mesopotamian latina

dub-sar eme-ĝir₁₅ nu-mu-un-zu-a a-na-àm nam-dub-sar-ra-né

”Kirjuri joka ei osaa sumeria? Mikä tekee hänestä kirjurin?”

(Proverbs 2:47)

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi **eme-ĝi(r)**
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. **ki-en-ĝir**
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.

Sayre, H. M. (2013). Discovering the humanities. (2nd ed.). New York, NY: Pearson.

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi eme-ĝi(r)
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. ki-en-ĝir
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.
 - ❖ 3200 Uruk IV/III

Arkaainen sumeri

(*Archaic Sumerian*)

- ❖ 6000 hallinnollista tekstiä
- ❖ Piktografinen kirjoitus

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi eme-ĝi(r)
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. ki-en-ĝir
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.
 - ❖ 3200 Uruk IV/III
 - ❖ 2600 ED III – 2200 Lagaš II

Muinaissumeri

(Old / Classical Sumerian)

- ❖ Genret
 - ❖ kuninkaallisia kirjoituksia
 - ❖ kirjeitä
 - ❖ omistustekstejä
- ❖ 2340 eaa. Akkadi yleistyy
 - ❖ Sprachbund
 - ❖ Sumeri väistyy hallinnon kielenä
- ❖ Syllabinen kirjoitus yleistyy

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi eme-ĝi(r)
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. ki-en-ĝir
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.
 - ❖ 3200 Uruk IV/III
 - ❖ 2600 ED III – 2200 Lagaš II
 - ❖ 2200 Lagaš II, 2100 Ur III, 2000 Isin/Larsa

Uussumeri

(Neo-Sumerian)

- ❖ Genret
 - ❖ 120 000 hallinnollista dokumenttia
 - ❖ Lakitekstejä
 - ❖ Kuninkaallisia kirjoituksia
 - ❖ Kirjeitä
 - ❖ Hymnejä: Gudean sylinterit
- ❖ Sumerilainen renessanssi
- ❖ Akkadi väistyy arkikielenä
- ❖ Syllabinen kirjoitus yleistyy edelleen

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi eme-ĝi(r)
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. ki-en-ĝir
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.
 - ❖ 3200 Uruk IV/III
 - ❖ 2600 ED III – 2200 Lagaš II
 - ❖ 2200 Lagaš II, 2100 Ur III, 2000 Isin/Larsa
 - ❖ 2000 EOB – 1600 OB

Myöhäissumeri

(Late Sumerian)

- ❖ Genret
 - ❖ kuninkaalliset kirjoitukset, sananlaskut, viisaukskirjallisuus, eepoksia, myyttejä, rukouksia, kieliopillisia ja leksikaalisia tekstejä...
 - ❖ Emesal
- ❖ Sumeri kuolee viim. 1700 eaa.
- ❖ Säilyy oppineiden kielenä

SUMERIN KIELEN TAUSTAA

- ❖ Kotoperäinen nimi eme-ĝi(r)
- ❖ Akk. *šumērum* <? sum. ki-en-ĝir
- ❖ Puhuttiin n. 4000 – 1700 eaa.
- ❖ Kirjallinen elinkaari n. 3200 eaa. – 100 jaa.
 - ❖ 3200 Uruk IV/III
 - ❖ 2600 ED III – 2200 Lagaš II
 - ❖ 2200 Lagaš II, 2100 Ur III, 2000 Isin/Larsa
 - ❖ 2000 EOB – 1600 OB
 - ❖ 1600 MB – 100 jaa. hellenistinen kausi

Jälkisumeri

(Post-Sumerian)

- ❖ Genret
 - ❖ kuninkaalliset kirjoitukset, sananlaskut, viisaukskirjallisuus, eepoksia, myyttejä, rukouksia, kieliopillisia ja leksikaalisia tekstejä...
 - ❖ Emesal
- ❖ Teksteissä alkaa näkyä toiskielisyys
- ❖ Graeco-Babyloniaca
- ❖ Nuolenpääkirjoitus katoaa viimeistään 150 jaa.

KIELISUKULAISUUS JA MURTEET

- ❖ 1800-luvulla: salakieli, turanilainen kieli
 - ❖ Pidetään nyt isolaattina

Lähi-idän kielenvaihdot

Paleokielet (esihistoria)

sumeri (4000 eaa.)

akkadi (2400 eaa.)

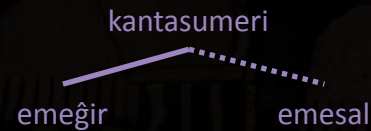
aramea (800 eaa.)

arabia (600 jaa.)

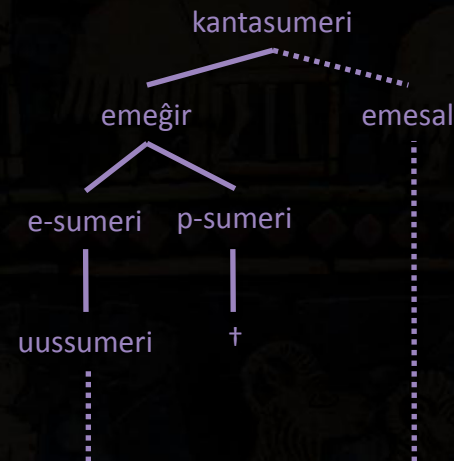
KIELISUKULAISUUS JA MURTEET

- ❖ 1800-luvulla: salakieli, turanilainen kieli
 - ❖ Pidetään nyt isolaattina
- ❖ Päämurteet tai variantit
 - ❖ Emeĝir ja Emesal
 - ❖ Emesalin alkuperä epäselvä

KIELISUKULAISUUS JA MURTEET

- ❖ 1800-luvulla: salakieli, turanilainen kieli
 - ❖ Pidetään nyt isolaattina
- ❖ Päämurteet tai variantit
 - ❖ Emeĝir ja Emesal
 - ❖ Emesalin alkuperä epäselvä
- ❖ Pohjois- ja eteläsumeri
 - ❖ Murteita tutkittu vähän
 - ❖ Pohjoissumeri katoaa ennen Ur III dynastiaa
- ❖ Ehkä muitakin murteita
 - ❖ Sum. *ĝeš-gan* 'survin' → akk. *bugannum*
 - ❖ Sum. *aĝrig* 'temppelinhoitaja' → akk. *abarakkum*

KIELIKONTAKTIT

- ❖ Sumerilais-akkadilainen *Sprachbund*
 - ❖ Monisatavuotinen tiivis vuorovaikutus
- ❖ Vaikutus akkadiin
 - ❖ Noin tuhat lainasanaa
 - ❖ Sanajärjestys VSO > SOV
 - ❖ Äännejärjestelmä yksinkertaistuu /ʿ ɣ ġ h/ > /ʾ/ tai /ħ/
 - ❖ Ventiivi {am}, statiivipäätteet nomineihin {āku}

Lainoja akkadiin

kar > *kārum* 'markkinapaikka, satama'

dub > *ṭuppum* 'savitaulu'

gala > *kalûm* 'kulttilaulaja'

gu-za > *kussûm* 'valtaistuin'

má-laḫ₅ > *malāḫum* 'merimies'

...

ġeštug...gub 'kiinnittää huomio'

> *uznam šakānum*

KIELIKONTAKTIT

- ❖ Sumerilais-akkadilainen *Sprachbund*
 - ❖ Monisatavuotinen tiivis vuorovaikutus
- ❖ Vaikutus akkadiin
 - ❖ Noin tuhat lainasanaa
 - ❖ Sanajärjestys VSO > SOV
 - ❖ Äännejärjestelmä yksinkertaistuu /ʿ ɫ ɡ h/ > /ʾ/ tai /ħ/
 - ❖ Ventiivi {am}, statiivipäätteet nomineihin {āku}
- ❖ Vaikutus Sumeriin
 - ❖ Nominilausekkeen sanajärjestys
 - ❖ Sumerista katoaa /h/ ja /dʾ/-foneemi
 - ❖ Suffiksi /ma/

Lainoja sumeriin

Vanhoja lainoja (ennen 2000 eaa.)

tamkārum > *dam-gàra* 'kauppias'

tamḫarum > *dam-ḫa-ra* 'taistelu'

Myöhäisiä lainoja

puḫrum > *pu-úḫ-ru-um* 'neuvonpito'

šupālum > *za-ba-lum* '(puulaji)'

KIRJOITUSJÄRJESTELMÄ

PERUSIDEA

- ❖ Logosyllabinen järjestelmä
 - ❖ Käsitteet (sanavartalot) kirjoitetaan **logogrammein** eli **kuvamerkein**
 - ❖ Kielipilliset tunnukset kirjoitetaan tavumerkein

diĝir-ra

é

ba-dù

jumala-lle

temppeli

PASS-rakentaa

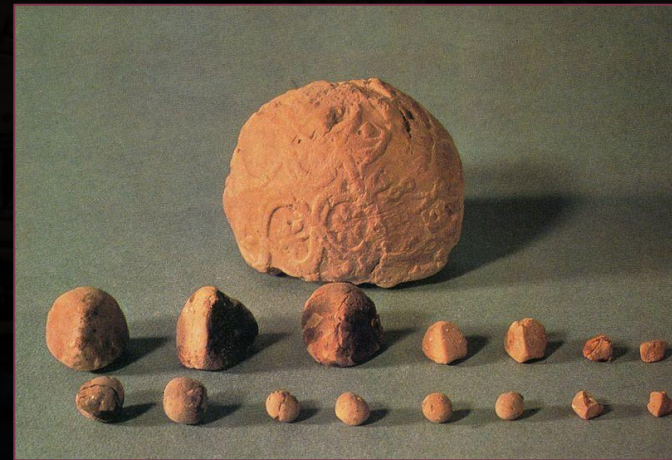

- ❖ Noin 800 merkkiä.

NUOLENPÄÄKIRJOITUKSEN HISTORIAA

© Denise Schmandt-Besserat

- ❖ Token-bullae-systeemi n. 8000 eaa.

NUOLENPÄÄKIRJOITUKSEN HISTORIAA

- ❖ Token-bullae-systeemi n. 8000 eaa.
- ❖ Protonuolenpäät n. 3200 eaa.
 - ❖ Täysin piktografinen järjestelmä

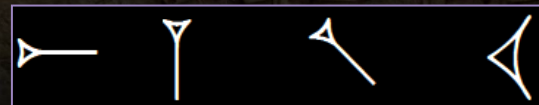
Unfired clay. Musée du Louvre, Department of Near Eastern Antiquities, Paris.
© RMN-Grand Palais / Art Resource, NY. Photo: Franck Raux

NUOLENPÄÄKIRJOITUKSEN HISTORIAA

- ❖ Token-bullae-systeemi n. 8000 eaa.
- ❖ Protonuolenpäät n. 3200 eaa.
 - ❖ Täysin piktografinen järjestelmä
- ❖ Stylukset otetaan käyttöön n. 2500 eaa.
 - ❖ Tehostaa ja pienentää kirjoitusta
 - ❖ Nuolenpäämerkit syntyvät

Photo courtesy of the Oriental Institute of the University of Chicago

NUOLENPÄÄKIRJOITUKSEN HISTORIAA

- ❖ Token-bullae-systeemi n. 8000 eaa.
- ❖ Protonuolenpäät n. 3200 eaa.
 - ❖ Täysin piktografinen järjestelmä
- ❖ Stylukset otetaan käyttöön n. 2500 eaa.
 - ❖ Tehostaa ja pienentää kirjoitusta
 - ❖ Nuolenpäämerkit syntyvät
- ❖ Merkistö yksinkertaistuu n. 600-luvulle asti
 - ❖ Muinaispersialaiset kehittävät oman järjestelmän
- ❖ Nuolenpääkirjoitus katoaa n. 100 jaa.
- ❖ Ratkaistaan 1850-luvulla
 - ❖ Assyriologia syntyy

3000 BC	2800 BC	2500 BC	1800 BC	600 BC	
					an (sky, heaven)
					ki (place: ground, earth, land, country)
					lu (who(m), which, man, ruler, person)
					munus (woman)
					kur (underworld, land, country, mountain(s), east, east wind)
					geme (female worker)
					saĝ (head, person, capital)
					kag (mouth)
					ninda (bread, food)

KUVISTA TAVUIKSI

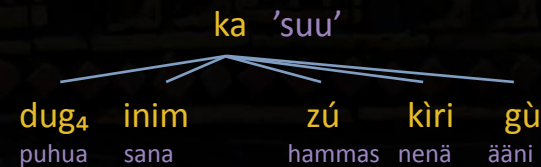
- ❖ Kirjoituksen konteksti laajenee
 - ❖ Tarve uusille merkeille
 - ❖ Kombinaatiot

ka 'suu'

KUVISTA TAVUIKSI

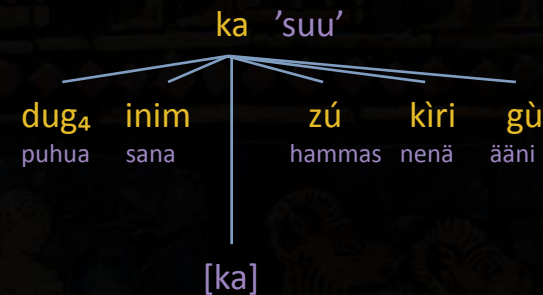
- ❖ Kirjoituksen konteksti laajenee
 - ❖ Tarve uusille merkeille
 - ❖ Kombinaatiot
 - ❖ Semanttinen laajennus

KUVISTA TAVUIKSI

❖ Kirjoituksen konteksti laajenee

- ❖ Tarve uusille merkeille
- ❖ Kombinaatiot
- ❖ Semanttinen laajennus
- ❖ Reebus-periaate

é lugal-la-ka

{é lugal+ak+³a}

{talo kuningas+GEN+LOC}

"Kuninkaan talossa"

KUVISTA TAVUIKSI

- ❖ Kirjoituksen konteksti laajenee
 - ❖ Tarve uusille merkeille
 - ❖ Kombinaatiot
 - ❖ Semanttinen laajennus
 - ❖ Reebus-periaate
- ❖ Seurauksena polysemia
 - ❖ Useilla merkeillä kymmeniä eri lukutapoja!

e ₅	al ₆	ala	kug	ebir ₄	buru ₆	
ereš	maḥ	eri		ga	gí	
in ₅	miḥ	iri		gar ₉	ke ₄	
nin	šutur	lu ₈		gur ₁₁	kid	
		rí		ḥa ₇	líl	
		u ₁₉		kà	saḥ	
		urun				
Tulkintoja:	4 ×	4 ×	7 ×	1 ×	6 ×	6 = 4 032

Tulkintoja:	4 ×	4 ×	7 ×	1 ×	6 ×	6	= 4 032

TRANSLITTERAATIO JA MERKKITYYPIT

- ❖ Pääsääntöisesti pienin kirjaimin
 - ❖ Samaan sanaan kuuluvat merkit erotetaan väliviivalla

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ki ĝar-ra-me

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ki ĝar-ra-me

TRANSLITTERAATIO JA MERKKITYYPIT

- ❖ Pääsääntöisesti pienin kirjaimin
 - ❖ Samaan sanaan kuuluvat merkit erotetaan väliviivalla
- ❖ Merkkien nimet kapiteelein
 - ❖ Erotetaan toisistaan pisteellä

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ki ĝar-ra-me

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ĝar-ra-me

TRANSLITTERAATIO JA MERKKITYYPIT

- ❖ Pääsääntöisesti pienin kirjaimin
 - ❖ Samaan sanaan kuuluvat merkit erotetaan väliviivalla
- ❖ Merkkien nimet kapiteelein
 - ❖ Erotetaan toisistaan pisteellä
- ❖ Determinatiivit kirjoitetaan yläindeksiin
 - ❖ Determinatiivi täsmentää viereistä logogrammia

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ki ĝar-ra-me

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

Valtiatar! Olet äiti, joka perusti Lagašin! (Cyl A III: 3)

nin ama lagaš(NU₁₁.BUR.LA)^{ki} ki ĝar-ra-me

TRANSLITTERAATIO JA MERKKITYYPIT

- ❖ Pääsääntöisesti pienin kirjaimin
 - ❖ Samaan sanaan kuuluvat merkit erotetaan väliviivalla
- ❖ Merkkien nimet kapiteelein
 - ❖ Erotetaan toisistaan pisteellä
- ❖ Determinatiivit kirjoitetaan yläindeksiin
 - ❖ Determinatiivi täsmentää viereistä logogrammia
- ❖ Merkin indeksi kirjoitetaan käyttäen aksentteja tai alaindeksiä

Merkki	Lukutapa	Käännökset
	gu ₁ gu	'lanka, nuora; pellava; ansa'
	gu ₂ gú	'niska; joentörmä; sivu; voima; maa; pulssi; kaikkeus'
	gu ₃ gù	'ääni, melu, huuto'
	gu ₄ gu ₄	'härkä'
	gu ₇ gu ₇	'ruoka; syödä, niellä; imettää'

	limmu	limmu	limmu	limmu
	limmu	limmu	limmu	limmu

				
limmu	limmu	limmu	limmu ₄	limmu ₅

				
---	---	---	---	---

ESIMERKKEJÄ: DETERMINATIIVIT

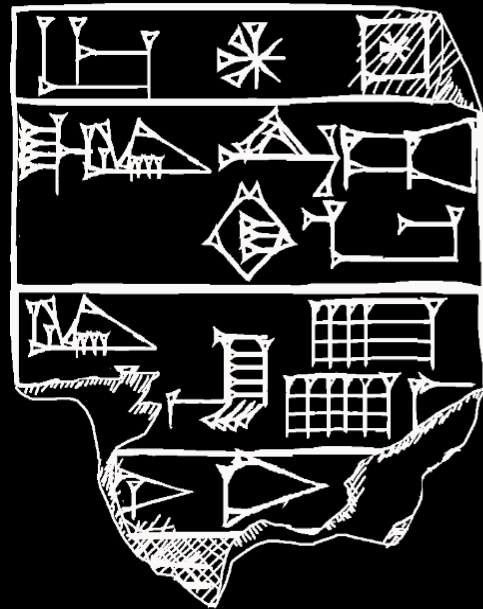
Pictures: Wikimedia Commons

	KAL	kalag	'voimakas'
	GIŠ KAL	ġešesi	'ebenpuu'
	NI.UD KAL	na ₄ esi	'dioriitti'
	AN KAL	ḫamma	'Lamma'

asahala – sumeri 1 – helsingin yliopisto

ESIMERKKEJÄ: RIKKOUTUNEET OSAT

Translitteraatio

1. ur-^dnammu
lugal urim₅(ŠEŠ.AB)^{ki}-ma
lú é [^d]en-líl-lá
[i]n-dù-[a]
5. [X] X [...]

Käännös

1. Ur-nammu,
Urin kuningas,
Enlilin temppelin
rakentaja
5. ...

FONOLOGIAA

MITEN SUMERIN ÄÄNTÄMYSTÄ TUTKITAAN?

- ❖ Sumerin fonologia suodattunut akkadin läpi

MITEN SUMERIN ÄÄNTÄMYSTÄ TUTKITAAN?

- ❖ Tietämys sumerin fonologiasta suodattunut akkadin läpi

/a b d e g ħ i j k l m n p q r s š t ṭ u w z ʔ/ (akkadi)

/a b d e g ĝ ħ h i j k l m n p r ř s š t u z ʔ/ (sumeri)

- ❖ Pääsääntöiset menetelmät

- ❖ Leksikaaliset listat
- ❖ Lainasanatutkimus
- ❖ Variaatio kirjoituksessa
- ❖ Kreikkalaiset lähteet

- ❖ Useiden uusien foneemien edustus jää pieneksi

MITÄ TIEDETÄÄN?

- ❖ Muinaissumerissa ei klusiilien sointioppositiota
 - ❖ **ba, da, ga** = [pa, ta, ka] **pa, ta, ka** = [p^ha, t^ha, k^ha]
 - ❖ Uussumerissa soinnillisia allofoneja

MITÄ TIEDETÄÄN?

- ❖ Muinaissumerissa ei klusiilien sointioppositiota
 - ❖ **ba, da, ga** = [pa, ta, ka] **pa, ta, ka** = [p^ha, t^ha, k^ha]
 - ❖ Uussumerissa soinnillisia allofoneja
- ❖ Arkaaisessa sumerissa foneemi /r̥/ eli ns. /dʳ/-foneemi [ts^h]
 - ❖ Edustuu pohjoissumerissa foneemina /d/ ja etelä/uussumerissa foneemina /r/
 - ❖ AS **lam(m)aŕ* > Akk. *lamassum*, NS *lamma(r)*.

MITÄ TIEDETÄÄN?

- ❖ Muinaissumerissa ei klusiilien sointioppositiota
 - ❖ **ba, da, ga** = [pa, ta, ka] **pa, ta, ka** = [p^ha, t^ha, k^ha]
 - ❖ Uussumerissa soinnillisia allofoneja
- ❖ Arkaaisessa sumerissa foneemi /r̥/ eli ns. /dʳ/-foneemi [ts^h]
 - ❖ Edustuu pohjoissumerissa foneemina /d/ ja etelä/uussumerissa foneemina /r/
 - ❖ AS **lam(m)aŕ* > Akk. *lamassum*, NS *lamma(r)*.
- ❖ Foneeminen /ŋ/, kirjoitetaan usein <ĝ> tai <ğ>
- ❖ Muinaissumerissa foneemiset /j h ʔ/, sum. **é-an-na** [hajanak^h] > akk. **hajjakkum**

MITÄ TIEDETÄÄN?

- ❖ Muinaissumerissa ei klusiilien sointioppositiota
 - ❖ **ba, da, ga** = [pa, ta, ka] **pa, ta, ka** = [p^ha, t^ha, k^ha]
 - ❖ Uussumerissa soinnillisia allofoneja
- ❖ Arkaaisessa sumerissa foneemi /r̥/ eli ns. /dʳ/-foneemi [ts^h]
 - ❖ Edustuu pohjoissumerissa foneemina /d/ ja etelä/uussumerissa foneemina /r/
 - ❖ AS **lam(m)aŕ* > Akk. *lamassum*, NS *lamma(r)*.
- ❖ Foneeminen /ŋ/, kirjoitetaan usein <ĝ> tai <ğ>
- ❖ Muinaissumerissa foneemiset /j h ʔ/, sum. é-an-na [hajanak^h] > akk. *hajjakkum*
- ❖ Vokaaleilla foneeminen kesto
 - ❖ /a e i u/ vs. /ā ē ī ū/
 - ❖ Sum. *kar* [k^ha:r] > akk. *kārum* 'satama'; sum. *gàr* [kar] > akk. *karrum* 'nuppi'
 - ❖ Mahdollisesti vokaali /o/. Vokaaliharmonia selittyy helpoiten kahdeksalla vokaalilla!